

УДК 81'42

UDC 81'42

**СТРУКТУРАВАННЕ АД'ЕКТЫўНАГА
ТЭКСТАВАГА СЕМАНТЫЧНАГА
ПОЛЯ «ПРЫРОДА» ў БЕЛАРУСКАЙ
І АНГЛІЙСКАЙ МОВАХ (НА
МАТЭРЫЯЛЕ МАСТАЦКІХ ТЭКСТАў
20–30-х гг. ХХ стагоддзя)**

**STRUCTURING OF THE ADJECTIVE
TEXTUAL SEMANTIC FIELD «NATURE»
IN THE BELARUSIAN AND ENGLISH
LANGUAGES (ON THE BASIS OF THE
FICTION OF THE 20–30-IES OF
THE 20TH CENTURY)**

Т. А. Астапчык,
*аспірант кафедры мовазнаўства
і лінгвадыдактыкі БДПУ*

T. Astopchyk,
*Postgraduate Student of the Department
of Linguistics and Linguodidactics, BSPU*

Паступіў у рэдакцыю 30.10.18.

Паступіў у рэдакцыю 30.10.18.

У артыкуле прадстаўлена спроба структуравання тэкставага семантычнага поля «прырода» прыметавага катэгорыяльнага тыпу праз беларускія і англійскія некадыфікаваныя ад'ектыўныя кампазіты. З дапамогай палявой метадыкі вылучаецца 11 ад'ектыўных лексіка-семантычных груп. Сярод прыродаапісальных некадыфікаваных ад'ектыўных кампазітаў разглядаюцца аказіянальныя і патэнцыяльныя адзінкі, пашыранасць якіх у абедзвюх мовах тлумачыцца экстра- і інтралінгвістычнымі фактарамі.

Ключавыя словы: некадыфікаваныя ад'ектыўныя кампазіты, тэкставае семантычнае поле «Прырода», лексіка-семантычная група, аказіянальныя ад'ектывы, патэнцыяльныя ад'ектывы.

The article shows the attempt to structuralize the textual semantic field «Nature» (attributional categorial type) by means of the Belarusian and English non-codified complex adjectives. With the help of the field method 11 adjective lexico-semantic groups are proposed. The non-codified complex adjectives are divided into occasional and potential. The prevalence of them in Belarusian and English is caused by extra- and intralinguistic factors.

Keywords: non-codified complex adjectives, the textual semantic field «Nature», lexico-semantic groups, occasional adjectives, potential adjectives.

У сучаснай лінгвістычнай парадыгме набіраюць моц тэндэнцыі да структуравання лексікі, пошуку адбіткаў рэчаіснасці і свядомасці ў мове, сканцэнтраванасці на моўнай асобе чалавека як суб'екце і аб'екце маўлення, як крыніцы і рэцэпіенце моўных пераўтварэнняў. Прасякнутае ідэяй лінгвістычнай антрапалогіі і канцэпцыяй моўнай асобы, мовазнаўства пунктам адліку для многіх навуковых пошукаў выбірае ідэю найўнай карціны свету. Выяўленне тыпалагічна агульнага і спецыфічнага ў найўных уяўленнях розных народаў шляхам даследавання арыгінальных мастацкіх тэкстаў спрыяе пглыбленню моўнай і лінгвакультуралагічнай камп'ютэрацыі. Паколькі кожная мова адлюстроўвае пэўны спосаб канцэптуалізацыі рэчаіснасці [1], узнікае патрэба ў супастаўленні моўных карцін свету блізка- і далёкароднасных моў. Яшчэ В. Гумбальт адзначаў, што слова, нават пры самым канкрэтным яго ўжыванні ў якасці простага матэрыяльнага знака свайго паняцця, наўрад ці выклікае той самы вобраз ва ўяўленні прадстаўнікоў

розных народаў, таму словы розных моў, нават абазначаючы суадносныя паняцці, не бываюць «сапраўднымі», «чыстымі» сінонімамі [2]. Кожная моўная карціна свету ўнікальная сваёй акцэнтацыяй на пэўнай сістэме каштоўнасцяў, якія найбольш ярка «высвечваюцца» пры спробах структураваць лексіку розных моў шляхам метаду лексіка-семантычных палёў [2]. Аднак увага даследчыкаў у першую чаргу скіравана на структураванне кадыфікаванай лексікі, у той час як пласт некадыфікаваных слоў (тым больш ад'ектыўных) не атрымаў належнага навуковага асвятлення ў лінгвістыцы. Акрамя таго, на думку Л. Новікава, асабліва прадуктыўным для даследавання выступае тэкставае семантычнае поле (ТСП), якое можа быць пакладзена ў аснову структураванага цэласнага аналізу мовы мастацкіх твораў [3].

Пад некадыфікаванымі ад'ектыўнымі кампазітамі (НАК) разумеюцца індывідуальна-аўтарскія складаныя ад'ектывы (прыметнікі, дзеепрыметнікі, спалучэнні слоў з атрыбутыўным значэннем), не зафіксаваныя

нарматыўнымі слоўнікамі літаратурнай мовы. Супастаўленне беларускіх і англійскіх НАК у дадзеным артыкуле ажыццяўляецца шляхам іх размеркавання па лексіка-семантычных групах (ЛСГ), што дазваляе максімальна сістэмна і поўна прадставіць усе НАК, за-дзейнічаныя пры апісанні прыроды, выявіць агульнае і адрознае ў знешнім і ўнутраным структураванні ТСП «ПРЫРОДА» ў дзвюх мовах. У сувязі з тым, што ўваходу НАК у тканіну мастацкага тэксту папярэднічае ментальны прыпынак, на азначаемае слова абавязкова прыпадае лагічны націск, які сведчыць аб тым, што пісьменнік невыпадкова выбірае тыя ці іншыя сферы распаўсюджання прыметы, – тыя часткі рэчаіснасці, якія ён вырашыў аздобіць НАК, заслугоўваюць асаблівай увагі.

Метадам скразной выбаркі зарэгістравана 373 беларускія і 266 англійскіх НАК з мастацкіх празаічных тэкстаў 20–30-х гг. XX стагоддзя беларускіх (Міхась Зарэцкі, Мікола Нікановіч, Змітрок Бядуля, Якуб Колас, Максім Гарэцкі, Ян Скрыган, Эдуард Самуйлёнак і інш.) і брытанскіх пісьменнікаў (Дэвід Герберт Лоўрэнс, Вірджынія Вульф, Джон Галсуорсі, Рычард Олдынган, Гільбэрт Кійт Чэстэртан, Герберт Уэлс, Уільям Сомерсет Моэм і інш.) агульным аб'ёмам 26 000 старонак (13 000 старонак у беларускай мове, 13 000 старонак у англійскай мове). Двухмоўнае ТСП «ПРЫРОДА» прыметавага катэгарыяльнага тыпу можа быць прадстаўлена наступнымі ЛСГ: «Раслінны свет»; «Жывёльны свет»; «Небесная прастора»; «Зямная паверхня»; «Водная паверхня»; «Атмасфера і паветраная прастора»; «Змены дня і ночы»; «Гарызонт і прастора»; «Надвор'е»; «Поры года»; «Агонь і гарэнне». Асновай для класіфікацыі паслужылі фундаментальныя тэарэтычныя і практычныя працы Ю. Каравулава [5], (у прыватнасці перакладзены ім фрагмент ідэаграфічнага слоўніка Р. Халіга і В. Вартбурга), а таксама «Тэматычны слоўнік рускай мовы» [6], «Слоўнік лексічных мінімумаў сучаснай рускай мовы» (2003) [7] і «Слоўнік рускіх прыметнікаў, размеркаваных па тэматычных групах» (2016) [8]. Пры распрацоўцы данай класіфікацыі НАК прымалася пад увагу антрапацэнтрычная канцэпцыя, згодна з якой прызначэнне розных аб'ектаў прыроднага свету разглядаецца як непасрэднае ці ўскоснае абслугоўванне духоўных, сацыяльных ці фізічных патрэб чалавека.

У ЛСГ «Раслінны свет» уваходзяць НАК, якія характарызуюць наступныя сферы распаўсюджання комплексных прымет:

- лес і яго віды (*бела-пуховы лес, бледна-кудлаты бярэзнік, густа-зялёны хмызняк, зялёна-кудзерныя гайкі, квола-ружовы колер гаёчкаў, светла-зялёны ельнік, сіва-зялёны хвойнік, ціха-густое мора пахучага лесу; grey-dark wood*);
- дрэвы і іх часткі, кусты (*карава-аброслыя сукі ліпы, свежа-здоровая хвоя, магутна-маўклівыя бярозы, смутна-слабойныя дрэвы, хваёва-лапатлівая кара, хмура-магутныя асілкі-дубы; copper-pale tree trunks, cotton-wood trees, long-skirted elms, night-blinded trees, pale-stemmed tree, silver-bossed bark, silver-limbed aspens*);
- травяністае покрыва зямлі і расліннасць (*вясёла-гуллівыя стрыі зямлі, зялёна-жоўтая трава, мякка-слізкая канюшына, пажоўкліва-мокрая трава; deep-green growths, green-grey grass, rich-red clover, winter-dried grass*);
- раслінны свет на розных этапах сельска-гаспадарчай апрацоўкі (*глыбока-зялёныя сенажаці, жаўтлява-зялёны празрысты фон лёну, жоўта-бурыя ручнікі збожжа, жоўта-зялёныя коўдры палёў і сенажацей, зеленавата-жоўтая салома, мядзяна-злотная барада каласоў, свежанакладзенае сена, срэбна-шэрае жыта; half-grown wheat, new-coled hay, red-gold full ear of corn*);
- прыдатныя для ўжывання ў ежу плады і іх часткі (*крывава-чырвоныя кроплі ягад каліны, пераліўчаста-бліскучыя груды яблыкаў, празрыста-жоўтыя антонаўкі, халодна-бліскучыя цытаўкі, чырванашчокія апорты, празрыста-ружовыя бялосліўкі, чырвона-белыя журавіны, шыза-зялёны гарбуз; blue-green cabbage, hairy-headed coconut, magnesium-salted almonds, slabbed-down mass of cabbage, white-fleshed apple*);
- сады і паркі (*густа-зялёны сад; deep-soiled garden, glooming-stilled parks, low-walled fruit garden, rain-soaked parks*);
- кветкі і іх часткі (*бела-блакітныя лясцісткі маку, свежа-срэбныя званочки-ландышы, чароўна-прынадныя галоўкі-красачкі васількоў; black-purple small irises, blue-crimson velvet wall-flowers, dark-lustruous magnificence of gladioli, dark-red roses, gold-yellow of the flowers, harsh-coloured autumn flowers, life-central lily, life-rooted lily, life-living lily, sweet-smelling roses*);
- грыбы і іх часткі (*жаўтавата-бледныя капялюшыкі грыбоў; thin-stalked fungus*).

У беларускай мастацкай карціне свету шырока прадстаўлены вобразныя характарыстыкі розных відаў лесу і хмызняку (усяго 29 НАК), а сярод зарэгістраваных англійскіх НАК сустракаецца адзіны выпадак характарыстыкі лесу. Гэта звязана са спрадвечнай сакральнай сувяззю беларуса з лясамі, шырока распаўсюджанымі на тэрыторыі яго пражывання. Лес служыў крыніцай разнастайных рэсурсаў для жыццядзейнасці беларуса, а духоўная знітанасць чалавека з лесам пацвярджаецца неаднаразова адухаўленнем, ачалавечваннем лясоў на старонках мастацкіх тэкстаў: *Маўчаў дзікі, непрытульна-пахмурны, цёмны лес...* (М. Нікановіч); *Сонца яшчэ не паказалася з-за высокага бору ў канцы вёскі, і ён, спакойна-задумены і вастраверхі, быў як бы намаляваны на чырвані неба* (К. Крапіва); *Не пустэльная маўкліваць хаўтурна-змрочнага лесу, не сполашныя шолэхі, якія час-часам дасягалі яго вуха, не, не гэта непакоіла яго!* (Я. Нёманскі) Лес праз беларускія НАК прадстаўлены як аб'ект прыроды, сябар і папечнік. Сады і паркі атрымалі комплексныя прыметы ў англійскіх мастацкіх тэкстах (зарэгістравана 6 выпадкаў такіх англійскіх НАК), што звязана з брытанскім кліматам, тагачасным ладам жыцця і агульным распаўсюджаннем садаводства на тэрыторыі Вялікабрытаніі. Гэтым можна патлумачыць і разнастайнасць «веткавых» ад'ектываў у англійскай мове (18 НАК), якія характарызуюць розныя віды кветак (*roses* 'ружы', *irises* 'ірысы', *gladioli* 'гладыёлусы', *lilies* 'ліліі'). Сярод беларускіх НАК 3 адзінкі апісваюць палявыя кветкі (*асількі, ландышы, мак*) і іх часткі.

ЛСГ «Жывёльны свет» змяшчае НАК, якія разнапланова апісваюць:

- дзікіх жывёл (і іх часткі цела): *блакітна-сярэбраная лася ласа; huge-horned deer man-eating tigers, ill-intentioned black monkey;*
- хатніх жывёл: *нязграбна-пузаты шчакоток, спізкавата-ружовы мяккі нос ката, стрымана-перасцерагальны брэх сабакі; brown-and-white dog, dog's close-curved tail, dog's dark-brown eyes, soft-stepping cat;*
- жывёл як аб'ектаў сельскагаспадарчай дзейнасці і сродак перамяшчэння: *ашму-рэла-галодныя свінні, вастразады конь, вастралычыя свінні, жоўта-чырвоная парасё, няўважна-маркотная карова; brownish-black swine, grass-filled cow, holy-like sheep, heavily-laden asses, moth-pale*

oxen, rubber-shoed pony, sore-sick calf, single-footing horse, silver-roan palfrey;

- птушак (увогуле): *гучна-спеўны дождж жаўранкаў і вераб'ёў, клапатліва-жвавае ціўканне вераб'ёў, маркотна-тужлівае кукаванне зязюлькі, чорна-шэрыя пляма варон; pink-faced greybird, wing-poised bird;*
- птушак як аб'ектаў сельскагаспадарчай дзейнасці (а таксама іх частак цела і покрыва): *агняцветныя кружалкі на крылах пеўня, чырвона-кывавы грэбень пеўня; half-throttled turkey;*
- насякомых: *сіне-пазалочаная муха, прыемна-цудоўная музыка пчол і чмял'ёў; gnat-winged fly, yellow-furry bee;*
- прадстаўнікоў воднага свету: *чырвона-залацістае пер'е рыбіны; grey-purple sea-urchin;*
- паўзноюў: *чырвона-аксамітны гад; gold-brown body of the snake.*

Прадстаўленая спецыфікацыя з'яўляецца спробай сістэмнага апісання жывёльнага свету праз складаныя ад'ектыўныя адзінкі, таму ў ЛСГ «Жывёльны свет» уключаны не толькі характарыстыкі ўласна жывёл і птушак, але і іх частак цела і покрыва, тыповых для іх гукаў і дзеянняў. Беларускія НАК апісваюць у першую чаргу жывёл і птушак, якія жывуць у непасрэднай блізкасці з чалавекам, што звязана з агульным укладам жыцця тыповага беларуса. Жывёльны свет, прадстаўлены праз англійскія НАК, больш разнастайны.

У ЛСГ «**Нябесная прастора**» ўваходзяць НАК, якія рэпрэзентуюць неба, аблогі, нябесныя целы, а таксама іх часткі і ўласцівасці: *аксамітна-цёмнае неба, бела-ружовыя воблакі, густа-пякучае сонца, срэбна-шэрыя хмаркі, чырвона-бурачнае праменне; all-discovering sun, blood-red crescent moon, dark-blue heavens, field-blue sky, flamingo-coloured curls of clouds, yellowish-dark sky.* Нябесная прастора заўжды была значнай часткай духоўнай культуры беларускага народа. Жыццё селяніна, прысвечанае пераважна сельскагаспадарчай працы пад адкрытым небам, непазбежна падштурхоўвала яго да пошуку сакральных уласцівасцей нябеснай прасторы, яе адухаўлення. Гэтым можна патлумачыць відавочную колькасную перавагу беларускіх НАК данай ЛСГ і іх надзвычай яркую вобразнасць на прасторах мастацкага тэксту: *Радасна-ціхае сонца сыпецца бледным праменнем скрозь іскрыстыя шыбы і цёпла сцэлецца па падлозе – рэдка ў зыбуча* (М. Зарэцкі); *А з гары глядзела на нас чыста-блакітнае, бяздонна-вялікае неба*

і заўсёды яркае, **нязменна-радаснае залатое сонца...** (М. Нікановіч); **Пырснулі халаднавата-ружовыя праменні на журботна-хмурае неба...** (М. Нікановіч); **Неба было атулена чорна-сінімі кажухамі хмар** (З. Бядуля).

У ЛСГ «**Зямная паверхня**» ўключаны НАК, якія шматаспектна характарызуюць формы зямной паверхні, рэльеф, а таксама карысныя выкапні: **бязмежна-роўнае поле, гразка-клейкая зямля, дорага-каштоўны янтарны камень, жоўта-белы бляск пяску, палка-нагрэты пясок, сыравата-тлустая зямля, шырока-вольная зямля; blue-green plain, bush-covered hills, fatal-seeming mountain-slopes, grass-grown mounds, red-black clay, snow-streaked mountain top, winter-dark fields.** Мастацкія апісанні беларускай зямной паверхні скіраваны на такія аб'екты, як зямля, дарога, пясок, што абумоўлена пераважна раўнінным рэльефам тэрыторыі. Горы як носбіты складанай прыметы ўзгадваюцца толькі аднойчы пры апісанні прыроды замежжа: **бура-зялёнае стада гор.** Англійская зямная паверхня прадстаўлена больш разнастайна: НАК характарызуюць *duke* 'роў', *landscape* 'ландшафт', *mounds* 'курганы', *mountains* 'горы', *hills* 'узгоркі', *rocks* 'скалы', *valley* 'даліна' і інш.: *grey-brown mountains, round-topped hill, sharp-peaked hills, sharp-toothed rocks, wine-blue purple-dark hill.*

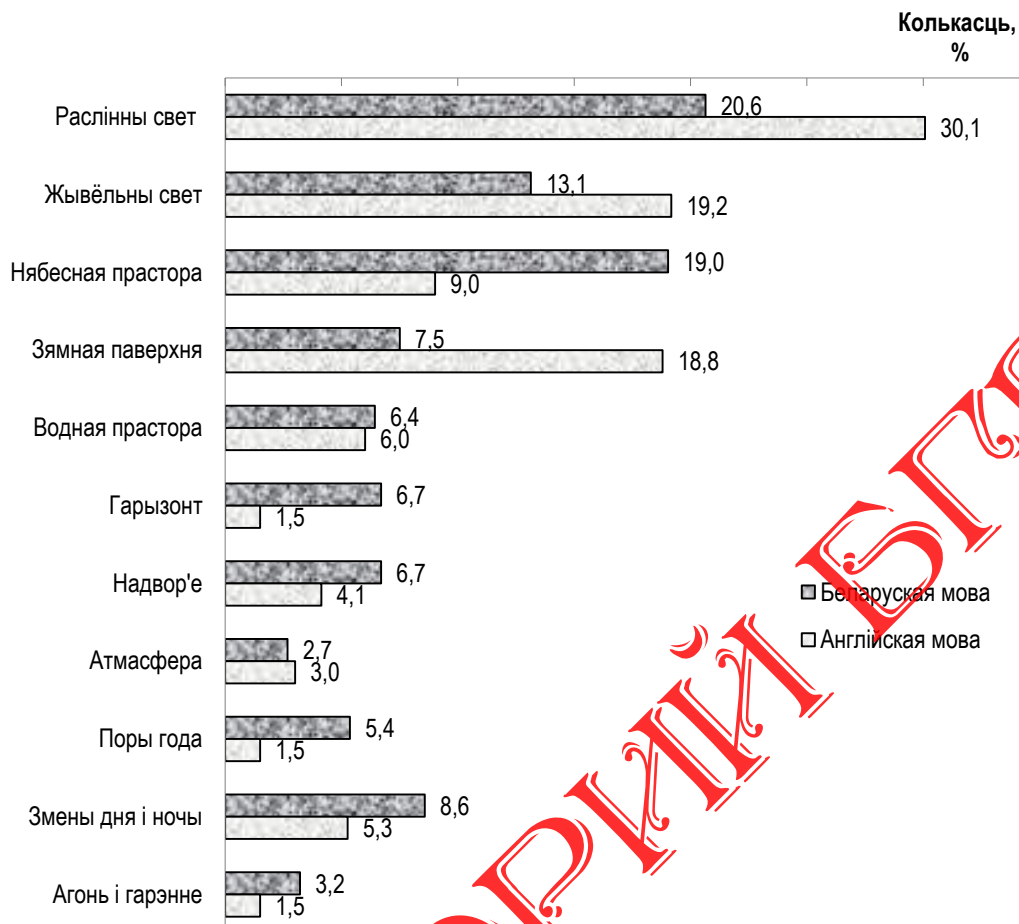
У ЛСГ «**Водная прастора**» ўваходзяць НАК, якія апісваюць вадаём і іх часткі, а таксама балоты: **агідна-задумельныя хвалі, блакітна-люстраное ўлонне Дняпра, жвірова-жоўтая рачулка, магутна-імпэтны спакой Дняпра, сіне-халодныя рэчкі, спакойна-шырокая плынь Дняпра, шырока-плаўная Віля, прадаўгавата-крыглыя ямінкі-багны [балота], чорна-халоднае балота; awe-inspiring sea, dirty-looking sea, grey-silver sea, subtly-drifting waters of the immemorial Nile, swift-moving river, green-brown marsh land.** Беларускія апісанні воднай прасторы скіраваны на рэкі, англійскія – пераважна на мора, што тлумачыцца геаграфічным становішчам тэрыторый.

ЛСГ «**Атмасфера, паветраная прастора**» ўключае НАК, скіраваныя на апісанне паветра і атмасферы: **араматна-спелае паветра, шэра-сталёвае паветра, свежавострае паветра, свежа-здаравае паветра, шэра-дымчатая празрыстасць атмасферы; blood-red mists, cold-crystal air, lichen-bark-dusted air, rain-washed air, sleep-compelling charm of the open air.**

ЛСГ «**Змены дня і ночы**» характарызуюць такія часавыя адрэзкі і прыродныя станы сутак, як **світанне, досвітка, ранне, раница, вечар, ноч; dawn** 'світанне', *dusk* 'прыцемкі', *evening* 'вечар', *night* 'ноч', *gloom* 'змрок': **бела-ружовая істужка раницы, вольна-шырокія зыкі світання, дзірава-чорныя посцілкі ночы, ліпка-дрымотныя пацёмкі, мякка-цёплая ноч, пахмурна-імелістая раница, чорна-шэрая коўдра вечара, шэра-шызае ранне; dark-grey night, moon-ridden darkness, owl-haunted nights, rose-hearted dawn, snow-in night, violet-blue dusk.**

У ЛСГ «**Гарызонт, прастора**» ўваходзяць НАК, якія апісваюць такія прасторавыя паняцці, як **гарызонт, прасцяе прастора, даль, далеч, шыр; space** 'прастора': **алавяна-гнядая прастора, блакітна-сінія далі, мутна-цёмная шыр, сіне-зялёны гарызонт, снежна-палявыя прасторы, халодна-глыбокія свежыя далі, яскрава-сонечныя далі; bloom-surrounded space.** Паказальна, што сярод даследуемых англійскіх НАК сустракаецца толькі адзін выпадак комплекснай прыметы ў адносінах да паняцця *space* 'прастора', у той час як зарэгістравана 25 беларускіх НАК такой семантычнай накіраванасці. Магчыма, гэта можна патлумачыць тым, што для беларускай мастацкай карціны свету характэрна асацыяцыя 'прастора як прыродная катэгорыя – прастора як ментальная катэгорыя (шырыня думкі, агульны размах думкі)', пры гэтым сустракаюцца выпадкі актуалізацыі сем 'нязвяданае', 'казачнае', 'недасяжнае', 'сакральнае': **І адтуль, з гэтай казачна-прыгожай далечы, веяла ціхай цеплю, вясной і спакоем** (М. Зарэцкі); **...Вёска з дальняга свайго канца песняй дзівоснай захліпнула, скалнула празрыста-самлелыя далі на сырых слянянскіх загонах...** (М. Нікановіч)

ЛСГ «**Надвор'е**» ўключае НАК, якія шматаспектна характарызуюць як надвор'е ўвогуле (**душна-яскравае спякота; white-dust heat, white-plumed frost**), так і атмасферныя ападкі (**агнёва-калючая жарства снегу, гулліва-вар'яцкія скокі сняжынак, свежа-мяккі снег, непарушна-чысты снег, сталёва-сіні снег; cold-perfumed relaxation of snow, never-coming rain, unspotted-pure snow**) і іншыя атмасферныя з'явы (**востра-бліскучая маланка, злосна-трывожныя ўзвывы ветру, ласкава-ціхі ветрык, сарамліва-пяшчотны ветрык, наўна-салодкія косы ветрыку, сіне-снежны туман; ever-diminishing violence of the gale, golden-brown colour of thunderclouds, ill-tasting fog, moisture-laden wind**).

Рысунк – Супастастаўленне беларускіх і англійскіх НАК, што ўтвараюць ТСП «ПРЫРОДА»

Беларускія НАК, якія прадстаўляюць ЛСГ «Поры года», утвораны пісьменнікамі ў першую чаргу са стылістычнай мэтай: *бязмежна-слаўнае жыццё вясы ў прыродзе, бяссільна-злосная зіма, квола-празрыстая маркота восені, сонечна-мяккая восень, чароўна-маўклівае задуманне восені*. У беларускай мастацкай карціне свету адлюстроўваецца непарыўная еднасць з прыродай, атаясамліванне знешніх характарыстык пэўнага адрэзку каляндарнага года з унутраным, псіхалагічным станам чалавека. Англійскія НАК такога напрамку прыметы значна больш «стылістычна спакойныя» і маюць выразнае прадметна-паняццёвае значэнне ў сваёй семантычнай структуры: *fast-yellowing October, frost-biting winter, keen-aired winter, yellow-brown June*.

ЛСГ «Агонь і гарэнне» ўключае НАК, якія разнапланаво характарызуюць агонь, працэс гарэння і яго вынік: *бледна-чырвоны выбух полымя, злосна-імклівае полымя, пышна-чырвоныя языкі агню, сінявата-ружовае вогнішча, чорна-густы дым; blue-white fire, a shower of gold-eyed sparks, grey-white smoke*.

Рысунк адлюстроўвае колькасныя суадносіны беларускіх і англійскіх НАК.

Два і больш разоў ужываюцца 29 беларускіх і 13 англійскіх НАК. У выпадку неадназначнага ўжывання НАК рэалізуецца пэўны ЛСВ слова, што сведчыць пра ўнікальнасць кожнага паўторнага выхаду аднаго і таго ж НАК на старонкі мастацкага тэксту ва ўмовах іншага кантэксту: *бела-ружовы колер захаду і беларужовая істужка раніцы; свежа-здоровая хвоя і свежа-здоровое павепра; blue-green leaves і blue-green cabbage, silvery-grey northern lands і silvery-grey «feel» of the land*.

Антрапацэнтрычны падыход да семантыка-стылістычнага дэкадавання дазваляе разглядаць персаніфікаваны адзінкі тыпу *затоена-радасная задумленасць зямлі, гулліва-ласкавае захапленне Дняпра, магутна-імпатны спакой Дняпра, разгонна-вольныя песні прастору, гулліва-вар'яцкія скокі сняжынак* і інш. у межах «прыродных», а не «псіхалагічных», «сацыяльных» ці іншых семантычных сфер, у выніку чаго падаецца магчымым максімальна поўна ахапіць НАК, якія непасрэдна ці ўскосна характарызуюць прыроду ва ўсёй яе разнастайнасці, а таксама сістэмна прадставіць аздоблены НАК прыродны свет, фрагмент ад'ектыўнай карціны свету.

Стылістычны патэнцыял НАК забяспечваецца іх індывідуальна-аўтарскім статусам, згодна з якім такія словы называюць аказіянальнымі, патэнцыяльнымі ці аказіянальна-патэнцыяльнымі. У мовазнаўстве пытанне дыферэнцыяцыі аўтарскіх наватвораў застаецца спрэчным і неадназначным. Не прэтэндуючы на вырашэнне гэтай задачы для наватвораў розных часцін мовы, лічым навукова апраўданым сярод НАК вылучаць аказіянальныя і патэнцыяльныя словы. У якасці крытэрыяў для такой дыферэнцыяцыі можна прапанаваць наступныя: мэта ўтварэння (намінатыўная ці стылістычная); вобразна-выяўленчы патэнцыял; залежнасць ад кантэксту пры дэкадаванні семантыкі; знешнія камбінацыйныя магчымасці (спалучальнасць з азначаемым словам ці спалучэннямі слоў); сфера ўжывання. На падставе названых крытэрыяў выяўлена, што сярод беларускіх НАК, якія рэпрэзентуюць ТСП «ПРЫРОДА», пераважаюць аказіянальныя словы, у той час як англійскія НАК прадстаўлены пераважна патэнцыяльнымі адзінкамі. Колькасныя суадносіны аказіянальных і патэнцыяльных НАК, якія ўтвараюць ТСП «ПРЫРОДА», адлюстраваны ў табліцы.

Да патэнцыяльных НАК мэтазгодна аднесці некаторыя колеравыя ад'ектывы (*бела-жоўты месяц, зялёна-жоўты мох; blue-green leaves, green-grey grass, silver-green plants, grey-brown mountains, grey-green plain, white grey water*), складаныя прыметнікі тыпу *свежанакладзенае (сена), вастразады (конь), рознарослая (гавяда), моўстажывотыя (коні); deep-soiled (garden), ling-stemmed lily, storm-stricken (tree), hay-covered (earth)* а таксама англійскія НАК з устойлівымі кампанентамі *-coloured, -clad, -like, -looking, -smelling (flamingo-coloured curls of clouds, harsh-coloured autumn flowers, holy-like sheep, homeward-looking crows, sweet-smelling fields, tree-clad hills)*. Патэнцыяльныя кампазіты не характарызуюцца багатымі вобразна-выяўленчымі магчымасцямі і рэпрэзентуюць базальную складаную прымету, якая, як правіла, адметная аб'ектыўнасцю і нейтральнасцю, успрымаецца найперш органамі

пачуццяў і не з'яўляецца водгукам унутранага свету чалавека, а таксама не патрабуе такога водгуку ад рэцыпіента. Відавочны стылістычны патэнцыял маюць НАК, якія змяшчаюць у сабе элементы параўнання, метафарызацыі, персаніфікацыі, антытэзы: *гарача-палкія космы сонца, магутна-маўклівыя бярозы, наглажоўты смех сонца, сцюдзёна-барвяное сонца, празрыста-блакітныя далоні неба, чырвона-кывавы дыск сонца, шэра-сталевае вока дня; all-discovering sun, awe-inspiring sea, blood-red crescent moon, cornflower, blue sky, dark-lustrous magnificence of gladioli, life-central lily, wind-brushed sky*. Колькасную перавагу патэнцыяльных ад'ектываў у англійскіх мастацкіх тэкстах можна патлумачыць схільнасцю англійскай мовы да аналітызму, што забяспечвае спрыяльныя ўмовы для ўтварэння кампазітаў і успрымання многіх некадыфікаваных слоў носбітамі мовы як кадыфікаваных. Магчыма, у такім выпадку адбываецца падсвядомая кадыфікацыя непасрэдна спосабаў і мадэляў утварэння новых слоў, колькасць якіх у выніку можа быць фактычна неабмежаваная. Беларускі «словаваральны бум», які прыпадае на 20–30-я гг. XX стагоддзя, быў гістарычна абумоўлены як пашырэннем уплыву мадэрнізму на мову мастацкай літаратуры, так гістарычнымі падзеямі, звязанымі са станаўленнем беларускай дзяржаўнасці, палітыкай беларусізацыі і неабходнасцю стварэння слоўнікаў нацыянальнай мовы, што спрыяла стварэнню пісьменнікамі новых слоў. Патэнцыяльныя ад'ектыўныя кампазіты з'яўляюцца генетычна запраграмаванымі самой англійскай моўнай сістэмай, арганічна і лёгка ўтвараюцца і ўжываюцца ў тэкстах розных функцыянальных стыляў. Нераспаўсюджанасць у англійскай мове тыповай для беларускіх пісьменнікаў 20–30-х гг. XX стагоддзя «аказіянальнай ліхаманкі» можна патлумачыць і агульнымі асаблівасцямі англа-саксонскай моўнай культуры [9–11], для якой не характэрны павышаная эмацыянальнасць, неадназначнасць, супярэчлівасць, надрыўнасць, эмфатычнасць, уласцівыя беларускім аказіянальным словам.

Табліца – Колькасныя суадносіны аказіянальных і патэнцыяльных складаных ад'ектываў, якія ўтвараюць ТСП «ПРЫРОДА», у беларускай і англійскай мовах

Катэгорыя НАК згодна з індывідуальна-аўтарскім статусам	Беларуская мова		Англійская мова	
	Колькасць НАК	% ад агульнай колькасці	Колькасць НАК	% ад агульнай колькасці
Аказіянальныя	329	88,2	88	33,3
Патэнцыяльныя	44	11,8	178	66,7
Усяго	373	100	266	100

Таким чином, структура двухмоўнага ТСП прыметавага катэгарыяльнага тыпу «ПРЫРОДА» можа быць прадстаўлена праз 11 ЛСГ: «Раслінны свет», «Жывёльны свет», «Нябесная прастора», «Зямная паверхня», «Водная паверхня», «Атмасфера і паветраная прастора», «Змены дня і ночы», «Гарызонт і прастора», «Надвор'е», «Поры года», «Агонь і гарэнне». Агульным для беларускіх і англійскіх НАК з'яўляецца скіраванасць на такія ЛСГ, як «Раслінны свет» (20,6 % беларускіх і 30 % англійскіх НАК), «Жывёльны свет» (13,1 % беларускіх і 19,2 % англійскіх НАК). Колькасная несуадноснасць НАК ЛСГ «Нябесная прастора» (19 % беларускіх і 9 % англійскіх НАК) і ЛСГ «Зямная паверхня» (7,5 % беларускіх і 18,8 % англійскіх НАК) абумоўлена экстралінгвістычнымі і этнакультурнымі фактарамі. Для беларускай моўнай карціны свету характэрна схільнасць да адухаўлення прыроды, беларускія прыродаапісальныя НАК часта становяцца кампанентамі тропічнага, стылістычных фігур. Большасць беларускіх НАК прадстаўлена аказіянальнымі адзінкамі,

якія валодаюць багатымі вобразна-выяўленчымі магчымасцямі. У брытанскіх мастацкіх тэкстах 20–30-х гг. XX стагоддзя пераважаюць арганічныя для аналітычнага ладу англійскай мовы і англа-саксонскай моўнай культуры патэнцыяльныя адзінкі. Структураванне НАК з дапамогай палявой методыкі дазваляе прадставіць фрагменты мастацкіх беларускіх і англійскіх моўных карцін свету, якія былі рэпрэзентаваны пісьменнікамі таго часу і па сённяшні дзень застаюцца актуальнымі – у першую чаргу ў сувязі з індывідуальна-аўтарскім статусам НАК, што забяспечвае ім «пазасавасць» і невычарпальныя вобразна-выяўленчыя магчымасці на прасторах мастацкіх тэкстаў. Фіксуючы такія адзінкі, даследчык кіруецца не толькі ўласна «дыягнастычнай» мэтай, але і прагнастычнай, паколькі НАК – гэта ўвасабленне не толькі словатворчых пошукаў пісьменнікаў, але і сведчанне закладзенага ў моўнай сістэме патэнцыялу, які можа як застацца неўважным для даследчыкаў выключна ідэалізаванай лексікі, так і рэалізавацца ў творах сучаснага перыяду.

ЛІТАРАТУРА

1. *Апресян, Ю. Д.* Образ человека по данным языка: попытка системного описания / Ю. Д. Апресян // Вопросы языкознания. – 1995. – № 1. – С. 37–67.
2. *Гумбольдт, В.* О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человечества / В. Гумбольдт // Избранные труды по языкознанию. – М.: Прогресс, 1984. – С. 37–300.
3. *Васильев, Л. М.* Теория семантических полей / Л. М. Васильев // Вопросы языкознания. – 1971. – № 5. – С. 105–113.
4. *Новиков, Л. А.* Избранные труды. Т. II: Эстетические аспекты языка. Miscellanea / Л. А. Новиков. – М.: Изд-во РУДН. Серия «Труды ученых филологического факультета» 2001. — С. 554–570.
5. *Караулов, Ю. Н.* Обшчая и русская идеография / Ю. Н. Караулов. – М.: Наука, 1976. – 356 с.
6. *Саяхова, Л. Г.* Тематический словарь русского языка (под ред. проф. В. В. Морковкина) / Л. Г. Саяхова, Д. М. Хасанова, В. В. Морковкин. – М.: Русский язык, 2000. – 560 с.
7. Система лексических минимумов современного русского языка: 10 лексических списков: от 500 до 5000 самых важных русских слов / Г. Ф. Богачева [и др.]; под ред. В. В. Морковкина; Гос. ин-т рус. яз. им. А. С. Пушкина; Отд. учебной лексикографии. – М.: Астрель; АСТ, 2003. – 765 с.
8. Словарь русских прилагательных, распределенных по тематическим группам / под общ. ред. проф. Л. Г. Бабенко. – М.: Проспект, 2016. – 232 с.

REFERENCES

1. *Apresyan, Yu. D.* Obraz cheloveka po dannym yazyka: popytka sistemnogo opisaniya / Yu. D. Apresyan // Voprosy yazykoznaneya. – 1995. – № 1. – S. 37–67.
2. *Gumboldt, V.* O razlichii stroyeniya chelovecheskikh yazykov i yego vliyaniya na dukhovnoye razvitiye chelovechestva / V. Gumboldt // Izbrannyye trudy po yazykoznaneyu. – M.: Progress, 1984. – S. 37–300.
3. *Vasilyev, L. M.* Teoriya semanticheskikh poley / L. M. Vasilyev // Voprosy yazykoznaneya. – 1971. – № 5. – S. 105–113.
4. *Novikov, L. A.* Izbrannyye trudy. T. II: Esteticheskiye aspekty yazyka. Miscellanea / L. A. Novikov. – M.: Izd-vo RUDN. Seriya «Trudy uchenykh filologicheskogo fakulteta», 2001. — S. 554–570.
5. *Karaulov, Yu. N.* Obshchaya i russkaya ideografiya / Yu. N. Karaulov. – M.: Nauka, 1976. – 356 s.
6. *Sayakhova, L. G.* Tematicheskyy slovar russkogo yazyka (pod red. prof. V. V. Morkovkina) / L. G. Sayakhova, D. M. Khasanova, V. V. Morkovkin. – M.: Russkiy yazyk, 2000. – 560 s.
7. Sistema leksicheskikh minimumov sovremennogo russkogo yazyka: 10 lek-sicheskikh spiskov: ot 500 do 5000 samykh vazhnykh russkikh slov / G. F. Bogacheva [i dr.]; pod red. V. V. Morkovkina; Gos. in-t rus. yaz. im. A. S. Pushkina; Otd. uchebnoy leksikografii. – M.: Astrel; AST, 2003. – 765 s.
8. Slovar russkikh prilagatelnykh, raspredelennykh po tematicheskim gruppam / pod obshch. red. prof. L. G. Babenko. – M.: Prospekt, 2016. – 232 s.

9. Оруэлл, Дж. Англичане / Дж. Оруэлл // «1984» и эссе разных лет. – М., 1989. – С. 309–341.
  10. Половцев, Д. О. Британская школа и становление «английского характера» в творчестве Э. М. Форстера / Д. О. Половцев // Социальное воспитание. – 2014. – № 1. – С. 8–14.
  11. Форстер, Э. М. Заметки об английском характере / Э. М. Форстер // Избранное. – Л., 1977. – С. 283–295.
9. Oruell, Dzh. Anglichane / Dzh. Oruell // «1984» i esse raznykh let. – M., 1989. – S. 309–341.
  10. Polovtsev, D. O. Britanskaya shkola i stanovleniye «angliyskogo kharaktera» v tvorchestve E. M. Forstera / D. O. Polovtsev // Sotsialnoye vospitaniye. – 2014. – № 1. – S. 8–14.
  11. Forster, E. M. Zаметki ob angliyskom kharaktere / E. M. Forster // Izbrannoye. – L., 1977. – S. 283–295.

РЕПОЗИТОРІЙ БГУ